
Георги Дракалюев/Georgi Drakaliev

ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО В БУРГАС (1878–1900 Г.)

Health care in Burgas (1878–1900)

Summary: Following the Liberation from Ottoman rule, Burgas was a small town with population of 3000 people. The city remained within the newly created Eastern Rumelia Autonomous Region. There was no hospital, only one private doctor's practice for all residents. One of the first concerns that the newly established municipal government addressed was the health care issue in the city. At first building a hospital and then looking for a doctor to be appointed as the city's main doctor.

After the unification of Bulgaria, the hospital maintenance became an entirely municipal responsibility. The city council granted each year funds for it, as well as for the salary of the doctor in charge. There was a private midwife and one pharmacy in the city. After a long struggle with state authorities, it was finally allowed to open a second one. At the end of the century a decision was made to build a new modern hospital. With the decisive financial support of the state, it was built and opened at the very beginning of the next century.

Key words: Burgas, healthcare, city council, city doctor, hospital.

Грижи за здравеопазването в източнорумелийско време

Преди Освобождението на България в гр. Бургас има само един лекар на свободна практика – гръцкият поданик от баварски произход д-р Андреа Нидер¹. По време на Руско-турската война (1877–1878 г.) бургаското пристанище е място за престой на болни и ранени руски войници, преди откарването им за Русия. Лошата хигиена е причина за появата на много заразни болести през първата половина на 1878 г. – петнист и коремен тиф, дизентерия, малария, дифтерит, туберкулоза, едра шарка. Поради това, Руското главно командване изпраща в Бургас Фьодор Ф. Ерисман, учен специалист по санитарно-хигиенни условия, който до началото на 1879 г. организира много мероприятия сред войската, за да не допусне избухването на епидемии.

След Освобождението първият щатен лекар към департамента, който обслужва и болницата, е французинът д-р Анри Пусет. В началото на 1879 г. той изпраща рапорт с препоръка до Градския съвет: „По длъжност, като обикалях дюкяните и къщите, видях, че къщата на Крион Трендафилу, под № 143 е потънала в мръсотии и боклуци и много миризми, от което навярно ще се разболеят всичките, щото са в къщата, ако не се очисти, затова моля почитаемия Градски съвет да се погрижи за незабавното почистване на тази къща“².

На 16 февруари 1879 г. Градският съвет пише рапорт до бургаския окръжен началник с искане да се учреди градска болница: „Съгласно с необходимата нужда, която днес град Бургас има от една градска болница, Бургаският съвет, като счита за своя длъжност, и че на него принадлежи да тури в ред тая работа...“. След отправено искане за ходатайство пред сливения губернатор са отпуснати 400 франка за легла, завивки, постелки, столове и друго, каквото е необходимо. За болница е харесана къщата на турчина Гафаара, който по време на войната напуска града и страната. Състоянието ѝ е сравнително добро и съветниците смятат, че за ремонт не е необходима голяма сума³. Тя обаче се оказва неподходяща и със средства на общината е отчуждено място на високия източен бряг, далече от града, където започва строителство на болница за 32 легла.

Още в първия бюджет на новата местна власт, приет на 26 март 1879 г., по отношение на здравеопазването в града са предвидени 4000 франка за „поддържане на една градска болница“ и 1200 франка за доктора, който ще я управлява. Когато предлага сумата, председателят на съвета Нико Попов (който е и кмет на града) прави уговорка, че тези пари са недостатъчни и ще се търсят допълнителни средства. В строителството участва и местният клон на благотворителното дружество „Свети Пантелеймон“, което е основано през юни 1879 г. с цел събиране на волни помощи и грижа за болни⁴. Сливения губернатор, от своя страна, изпраща 100 сребърни рубли за строежа на болницата⁵.

Дървеният материал за строежа е взет от срутените бараки на руските войски, а всички метални и дървени вещи, както и меката мебел са подарени от руския „Червен кръст“⁶. Общината решава проблема за лед и вода за болницата, като дава под наем от 1 декември 1879 г. на бургаския жител Иван Стоянов, големия градски кладенец в Татарската махала, с условие да доставя на болницата лед, колкото ѝ е необходим през цялото лято на 1880 г.⁷

През есента на 1879 г. за щатен градски лекар е назначен д-р П. Димитров, който изпълнява длъжността и на окръжен лекар⁸.

През ноември 1880 г. бургаския жител Георги Христов, на 60 години, умира внезапно. Всички са разтревожени – страхуват се от появата на някаква заразна болест и разрастването ѝ в епидемия. Градският общински съвет решава д-р Андреа Нидер, лекар на частна практика в града, да бъде помолен да изследва тази внезапна смърт и ако има и други подобни случаи, да състави медицински акт. За труда му се отпускат две сребърни рубли⁹. По това време в града отново няма щатен градски лекар и необходимостта от такъв е очевидна. Ето защо на 15 декември 1880 г. градските съветници решават да помолят „императорския российский вицекомсул“ в града Николай Хартвиг да пише в „Россия“, където да потърсят лекар, който да дойде в града и да работи срещу определено възнаграждение и с договор за тригодишен срок¹⁰. Разискванията по въпроса продължават и на 22 януари 1881 г., когато кметът Ясен Русалиев съобщава, че е писал по въпроса и на бургаския градски префект, но няма никакъв отговор. По време на личен разговор Николай Хартвиг му казал, че

едва ли ще се намери доктор за 3-годишен срок, но би могло евентуално за 1 година¹¹.

На заседанието си, проведено на 26 януари 1881 г., съветниците решават да изпратят официално писмо на руския вицеконсул, че търсят доктор за 3 години, но са съгласни, ако дойде такъв, той „да е свободен, ако не одобри местността, след една година да унищожи контракта и си отиде, като предизвестии за това кметството с два месеца по-напред“. Предложено му е възнаграждение от 15 турски лири месечно¹².

От протокол № 29 от 12 февруари 1881 г. става ясно, че вече има назначен градски лекар, д-р П. Михайлов, вероятно руски поданик¹³, защото от изпратените от него две молби до Градския съвет на 9 и 12 февруари се вижда, че с първата иска да му се изплатят разноските за пътуването му в размер на 5 наполеона. Съветът я отхвърля, тъй като няма такава предварителна уговорка. Втората молба, да му бъде изплатено предварително възнаграждението за 2 месеца напред, поради липсата на средства, е удовлетворена¹⁴.

Д-р Михайлов е първият лекар, който въвежда санитарно-медицинска статистика. За целта иска от общината за 1881 г.:

1. Действителната цифра на населението на града по националности;
2. Бройката на родените деца и общото число на умрелите;
3. Иска д-р Нидер да му предостави сведение за % на смъртността.

В резултат кметът Русалиев лично му изпраща отговор¹⁵, от който е видно, че населението в Бургас има следния етнически състав:

Българи	1360
Турци	1060
Гърци	1567
Евреи	150
Арменци	87

Родените деца през 1881 г. са 155, а умрелите – 66 души.

Същият лекар сам се грижи и управлява и болницата, която е собственост на дружество „Свети Пантелеймон“. По тази причина градските „медицински дела са занемарени“ и затова след време Общинският съвет освобождава д-р Михайлов от задължението му да бъде градски лекар¹⁶.

След Съединението на България

По време на Сръбско-българската война българското училище в града с разрешението на Общината е превърнато във военна болница за лекуване на ранените¹⁷.

Градският съвет редовно отпуска много помощи за болницата в града, но тя не е общинска, а държавна. И ако отначало се управлява от дружеството „Свети Пантелеймон“, а по-късно – от д-р Димитров (който е окръжен, а за кратко и градски доктор), след Съединението нещата се променят. На 4 февруари

1886 г. кметът съобщава, че окръжният управител е възложил управлението на болницата на Общинския съвет, като за целта е отпуснал 100 лири. Тъй като отново няма лекар, който да се грижи за болните, съветът взема решение, срещу съответно възнаграждение, да покани на този пост някой от волнопрактикуващите в града лекари и по-специално д-р Андрия Нидер¹⁸. Предложението на съвета е прието от д-р Нидер и той става временно градски доктор, поради липса на такъв, а гласуваното му възнаграждение е 10 лири месечно¹⁹. Той обаче изпълнява това задължение само няколко дни, до идването на титуляр на този пост. Новият лекар се казва Филджаджиян и вероятно е същият Саркис Филджаджиян, който е лекар и аптекар в Пазарджик през 1876 г. и описва здравеопазването в Източна Румелия в мемоарната си книга за Съединението²⁰.

Първата задача на новия лекар е да уведоми Съвета, че на бургаската болница е необходим един фелдшер. Общинският съветът се съгласява с това предложение и го натоварва да потърси фелдшер, II разряд, като му определя месечно възнаграждение в размер на 4 лири²¹.

В края на същата година в Бургас се появява вариола, за което градският комендант веднага уведомява кмета, чиято грижа за здравето на населението в Бургас е на първо място, и той издава следната заповед:

„1. Всеки, в чийто дом има болен, да се яви в Общинското управление да каже името на болния и на доктора, който го лекува. Там ще получи наставления;
2. Свободно практикуващите доктори в града се задължават да представят до 13 ноември списък на болните от вариола, които те лекуват: кой кога се е разболял и каква опасност виждат в него. Занапред при първа визита при някой болен – да съобщават в Общинското управление“. За неизпълнение на тази заповед е предвидена глоба²².

На 28 януари 1888 година, отново д-р Нидер заема, този път вече за постоянно, длъжността на градски лекар, като годишната му заплата, заложена при приемането на бюджета на общината за същата година, е в размер на 3000 лева²³.

Към грижата за здравето на населението в града влизат и отпусканите средства за възнаграждение на щатния лекар. Дори и да няма официално назначен такъв, средствата се дават на доктора, който се грижи за населението в града. Ето едно сравнение на сумите, които Градският общински съвет отпуска всяка година за възнаграждение на градския доктор и за болницата:

1. За 1881 г. те са 18 000 гроша и още 2000 гроша за лекарства за бедните²⁴.
2. За 1882 г. за възнаграждение остават 18 000 гроша, но за лежачоболните са отпуснати 10 000 гроша²⁵.
3. За 1883 година са отпуснати 9000 гроша, от които 3000 – за щатния д-р П. Димитров (с условие да посещава и болницата) и 6000 за д-р Нидер, който също преглежда болни от града и посещава болницата, когато д-р Димитров отсъства. Отделени са още 20 000 гроша помощ за болницата²⁶.

4. За следващата година за доктора са отпуснати 6000 гроша възнаграждение и още 10 000 помощ за болницата²⁷.
5. За 1886 г. заплатата на доктора е 1200 лева, а за болницата са отделени 4000 лева²⁸.
6. Помощи за болницата за 1887 г. не са предвидени, а възнаграждението на градския доктор е 2400 лева²⁹. По решение на съвета, са гласувани при приемането на бюджета за същата година и 1440 лв. възнаграждение на д-р Нидер, защото „никога не се е отказал от да преглежда даром бедните болни в града, било по покана на самите тях, било по задължение на общинското управление“ и ще го върши и занаяпред³⁰.
7. За 1888 г. в бюджета отново е заложена само заплатата на доктора – 3600 лева и никакви средства за болницата³¹.

В Бургас живее и работи дипломираната акушерка Арети Калоимани. Освен че работи на частно, тя много често помага безплатно на бедни жени, затова през юли 1888 г. общината ѝ отпуска 100 лева. По настояване на няколко души от града, а и по молба на самата акушерка, съветът обсъжда възможността да бъде назначена на щат към общината. Повечето съветници са съгласни, но градският лекар д-р Нидер се противопоставя, като заявява, че няма нужда от помощничка³².

След като седем години заема поста на общински лекар, д-р Нидер подава оставка, която е приета от Общинския съвет на 17 март 1895 г., но с условие временно да завежда санитарното отделение при Общинското управление, докато му се намери подходящ заместник³³. Месец по-късно е взето решение за титуляр на поста градски лекар да бъде назначен д-р Константин Икономов, старши лекар на 17-и пехотен Доростолски полк, с годишна заплата от 3600 лева³⁴.

На следващата година, по инициатива на кмета Димитър Бракалов, съветът взема решение за построяване на нова сграда на болницата. Отчуждени са и земи, с което общината смята да улесни правителството, което, от своя страна, ще финансира строителството ѝ. Държавата изразходва за новата болница на Бургас сумата от 360 000 лева. Тя е открита на 5 октомври 1902 г., а сградата на старата болница изгаря през следващата година³⁵.

Междувременно на д-р Нидер е дадена титлата „Почетен гражданин на град Бургас“, към която се издава и надлежен диплом. Това става с решение на Градския общински съвет от 6 юли 1898 г., по предложение на кмета Димитър Бръкалов. Съветът дава тази титла, като взема предвид, че „бившият градски лекар доктор Андрея Нидер е практикувал в град Бургас медицината 26 години, през което време той е бил един от най-честните почетени граждани... и е лекувал с най-голяма умелост заболелите... и е принасял с това доста огромни ползи“, както и поради „неговата неуморна 26-годишна деятелност на града в хигиенно отношение“⁽³⁶⁾.

Аптечното дело в града

Към началото на 1888 г. в Бургас има една аптека и тя обслужва не само жителите на града, но и всички, които ежедневно го посещават. Като се има предвид, че Бургас се превръща в икономически център, те не са малко. През април кметът започва преписка с Министерството на вътрешните работи за откриване на втора аптека. Аргументите на кмета са, че съществуващата аптека обслужва цялата Бургаска околия и е недостатъчна. Гражданското медицинско управление към Министерството отказва с мотив, че числеността на населението не е достатъчна за втора. *(По закон трябва да са 8000 души – б.а.)*

Съветът поставя задача на кмета Иван Цанков да потърси съдействие от министър-председателя³⁷. Започва дълга преписка между Общинското управление и Медицинското управление към МВР, продължила до месец октомври. На 12 октомври на редовна сесия Бургаският съвет, позовавайки се на параграф 3 от Правилника за устройство на аптеките в България, отново аргументира желанието си за втора аптека – числото на жителите в момента е под 8000, но бързото стопанско развитие на града води до непрекъснатото им увеличаване. Ежедневно градът се посещава от много търговци и селяни от околните селища, дошли да продават стоката си. Взето е решение председателят на Съвета да изпрати препис от протокола на това заседание до Бургаската окръжна постоянна комисия с молба за ходатайство за положително решение на проблема³⁸.

Година по-късно, вече освен аптеката на Димитър Януклас, обща аптека имат Петраки Калканджиев и Иван Томандиев в градския дюкян № 47. Те се обръщат с молба към Градското управление да им даде дюкяна за по-дълъг период от време, поне за три години. Според специален закон аптеките трябва да се намират в центровете на градовете и да са в собствени сгради. Ако са под наем, трябва да е за по-голям период от време, за да направят необходимите поправки и помещението да изпълни предназначението си и да спазва необходимите санитарни условия. На аптекаря П. Калканджиев е даден дюкян № 47, заедно с избата под него за три години – до 1 януари 1890 г. срещу наем от 2000 лева за година, а Общинското управление поема ангажимент да постави капази на прозорците и врата на избата за своя сметка³⁹.

БЕЛЕЖКИ/NOTES:

¹ Дракалиев, Г. Произходът на д-р Андрея Нидер, градски лекар на Бургас в края на XIX век. – Литературен алманах Бургас, Бургас, 2018, с. 171–176.

² Марангозов, К. Бургаската болница. История, страсти, размисли. Бургас, 2007, с. 24.

³ ДАБ, ф. 70Ж, оп. 1, а.е. 267.

⁴ Пак там, оп. 1, а.е. 385, л. 11–12. Марангозов, К. Цит. съч., с. 24.

⁵ Пак там, оп. 1, пак там, л. 3, 4.

- ⁶ **Марангозов, К.** Цит. съч. с. 30.
- ⁷ Пак там.
- ⁸ Пак там., с. 29.
- ⁹ ДАБ, ф. 70К, оп. 1, а.е.81, л. 2.
- ¹⁰ Пак там, оп. 1, а.е. 1, л. 16.
- ¹¹ Пак там, оп. 1, а.е. 1, л. 18.
- ¹² Пак там, оп. 1, а.е.1, л. 20.
- ¹³ **Райчевски, Ст.** Старият Бургас, С., 2011, с. 76.
- ¹⁴ ДАБ, ф. 70К, оп. 1, а.е. 1, л. 23.
- ¹⁵ **Марангозов, К.** Цит. съч. с. 35–36.
- ¹⁶ ДАБ, ф. 70К, оп. 1, а.е. 1, л. 51–52.
- ¹⁷ Пак там, оп. 1, а.е. 4, л. 1.
- ¹⁸ Пак там, оп. 1, а.е. 1, л. 16.
- ¹⁹ Пак там, оп.1, а.е.4, л.12.
- ²⁰ **Мумджиев, Т.** Спомени по Съединението. Т. Пазарджик, 1915.
- ²¹ ДАБ, Ф70, оп.1, а.е.4, л.15.
- ²² Пак там, оп. 1, а.е. 81, л. 63–64.
- ²³ Пак там, оп.1, а.е.6, л.104.
- ²⁴ Пак там, оп. 1, а.е. 1, л. 28.
- ²⁵ Пак там, оп. 1, а.е. 1, л. 57.
- ²⁶ Пак там, оп. 1, а.е. 2, л. 25.
- ²⁷ Пак там, оп. 1, а.е. 3, л. 4.
- ²⁸ Пак там, оп. 1, а.е. 4, л. 34.
- ²⁹ Пак там, оп. 1, а.е. 4, л. 80.
- ³⁰ Пак там, оп. 1, а.е.4, л.107.
- ³¹ Пак там, оп. 1, а.е. 6, л. 30.
- ³² Пак там, оп. 1, а.е. 6, л. 64
- ³³ Пак там, оп.1, а.е.11, л.12.
- ³⁴ Пак там, оп.1, а.е.11, л.17.
- ³⁵ **Марангозов, К.** цит. съч. с. 50, 58.
- ³⁶ ДАБ, Ф70, оп.1, а.е.14 л.26
- ³⁷ Пак там, оп. 1, а.е. 6, л. 34.
- ³⁸ Пак там, оп. 1, а.е. 6, л. 81.
- ³⁹ Пак там, оп. 1, а.е. 7, л. 37.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

Арнаудова, М. и Г. Горов. Бургаският край в миналото и днес. Документи и материали. С, 1987. [Arnaudova, M. i G. Gorov. Burgaskiyat kraj v minaloto i dnes. Dokumenti i material. S, 1987.]

Карайотов, Ив., Ст. Райчевски и М. Иванов. История на Бургас. Регионална библиотека „Пейо Яворов“, Бургас, 2011. [Karayotov, Iv., St. Raychevski i M. Ivanov. Istoria na Burgas. Regionalna biblioteka „Pejo Yavorov“, Burgas, 2011.]

Марангозов, К. Бургаската болница. История, страсти, размисли. Бургас, 2007. [Marangozov, K. Burgaskata bolnitsa. Istoria, strasti, razmisli. Burgas, 2007.]

Мумджиев, Т. Спомени по Съединението. Т. Пазарджик, 1915. [Mumdzhiiev, T. Spomeni po Saedinenieto. T. Pazardzhik, 1915.]

- Райчевски, Ст.** Стариат Бургас. С., 2011. [Raichevski, St. Stariat Burgas. S., 2011.]
- Тодоров, Г.** Временното руско управление в България през 1878–1879. С., 1958. [Todorov, G. Vremennoto rusko upravlenie v Bǎlgaria prez 1878–1879. S., 1958.]
- Шекеров, Т.** Източници за състоянието на здравеопазването в Бургас през последните две десетилетия на XIX в. – В: Изв. на ДА, II, 1966. [Shekerov, T. Iztochnitsi za sastoianieto na zdraveopazvaneto v Burgas prez poslednite dve desetiletia na XIX v. – V: Izv. na DA, II, 1966.]
- Юбилеен** сборник Бургас 1878–1912. Бургас, 1998. [Yubileen sbornik Burgas 1878–1912. Burgas, 1998.]